

YERELİN OTORİTESİ, MERKEZİN DEMOKRASİSİ: ŞIRNAK -İDİL'DE KALKINMA PROJESİ ÖNERİSİ*

H.Neşe ÖZGEN**

ÖZ

Bu araştırma, Şırnak ili İdil ilçesinde kalkınma ivmeleri, mevcut yapısal sorunlar ve çözüm önerileri geliştirmek üzere, Temmuz-Ağustos 1997'de İdil merkez ilçe ve 21 köyünde (19 köy ve 2 mezrada) gerçekleştirilen bir alan çalışmasına dayanmaktadır. GAP'a ilişkin tüm toplumsal politikalar, sürdürülebilir insani gelişme hedeflerine yönelmektedir. Bu politikalar temel olarak sürdürülebilir kalkınmanın üç temel ayağı üzerine oturmaktadır: katılımcılık, kalkınmada eşitlik ve adalet ve insan kaynaklarının geliştirilmesi. Bu üç ana eksenden mahrum bir kalkınma programı yeterli bir biçimde sürdürülememekte, insan faktörünü hesaba katmayan ve salt ekonomik hedeflerin tespiti ile ilerlemeye çalışan politikalar, soluksuz ve yetersiz kalmaktadır. Çalışmada İdil'in sosyo-kültürel yapısı ve ekonomik potansiyelleri değerlendirilerek, uygun kalkınma yöntemi belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca GAP ile başlamış bulunan Bölgesel Kalkınma sürecine İdil'in hangi özel koşullarla dahil edilebileceği incelenerek önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Bölgesel Kalkınma, Kalkınma Politikaları, Tarımsal Kalkınma, Yoksulluk Kültürü, Kürtler

ABSTRACT

THE AUTHORITY OF THE LOCAL, THE DEMOCRACY OF THE CENTER: A PROPOSAL FOR THE DEVELOPMENT PROJECT IN ŞIRNAK/İDİL.

The present study is based on a field research carried out in 21 villages (19 villages and 2 sub-villages, and the town center) of İdil/Şırnak province throughout July and August 1997. The main purpose of this research was to specify the structural problems of the region and to suggest solutions to these problems on the basis of the development agents. More specifically, the present research held a three-fold course: to identify İdil's socio-cultural structure, economic potential to specify a suitable development plan, and to find out the ways for the articulation of İdil to GAP (SEAP)'s Regional Development Program.

Key Words: Regional Development, Politics of Development, Agricultural Development, Culture of Poverty, Kurds.

* Bu çalışma, Sosyoloji Derneği Projesi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

** Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

BİRİNCİ KISIM: NÜFUS VE NÜFUSA AİT BİLGİLER

1- NÜFUS HAREKETLERİ VE GELİŞİMİ

İdil (Hazak) 1924 yılına kadar köy statüsünde olup, 1937 yılından itibaren Mardin'in ilçesi haline gelmiştir. Yüzölçümü 1224 km² olan İdil 1990'dan itibaren de Şırnak iline bağlanmıştır. İlçe nüfusunun gelişimi 1940'dan itibaren şöyle açıklanabilir.

1. İdil İlçe Merkezi ve Köylerin Yıllar İtibariyle Gelişimi

Gerek yerleşim birimlerinin nüfus artış ve azalışlarında gerekse toplam nüfus dalgalanmalarında sağlıklı bir hesaplama yapılması mümkün görünmemektedir. Bu durum salt İdil'in değil tüm Bölgenin hatta Türkiye'nin önemli bir problemi. İdil'in şu andaki nüfusunun 15000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Nüfus sayımında yanıltıcı verilerin en önemli nedeni saklı nüfustur. Gerek imam nikahı ile evliliklerin sonucu kayıtsız kalan nüfus gerek doğum ve ölümlerin zamanında tespit edilememesi ile mükerrer nüfusun ortaya çıkması ve yörede çocuğa verilen değerle ilgili olarak kayıttan kaçınma veya tespite kayıtsız kalma, nüfus kayıtlarının güvenilirliğini zorlayan en önemli etkenlerdir. Ayrıca son 15 yılda Bölgede hem kırsal alandan ilçe merkezine (yatay göçler) oradan da ülke içine ve dışına göçler ve hem de kırsal alandan doğrudan ülke içine ve dışına göçler (dikey göçler) de nüfus kayıtlarını zorlamaktadır. Yine de eldeki verilerden genel durum eğilimlerini çıkarmak mümkün olacaktır.

Görüleceği üzere İdil'in nüfus profilini köyler ve ilçe merkezi olarak ayırmak gerekir. Zira kırsal alandan ilçe merkezine göç ile merkezin nüfusu aynı oranda artmamaktadır. Köylerde 1940-45 yılları arasındaki nüfus azalmasının nedenlerini ilk Hıristiyan göçü ve Müslüman nüfusun henüz yerleşik olmaması ile; 1955-60 yılları arasındaki azalmayı, dışarıya ilk işçi göçü ve yatay göçler ile; 1970-75 yılları arasındaki azalmayı eğitim, daha iyi ekonomik şartlar vb. nedenlerle oluşan yatay göçler ve Süryani nüfusun hızlı dış göçleri ile ve 1980 sonrası azalmayı ise Bölge içinde cereyan eden koşullar nedeniyle iç ve dış göçlerle açıklayabiliriz. İlçe merkezi için ise daha farklı bir profil çizilebilir: Köylerde 1940-45 döneminde görülen azalma, merkezde 1945-50 yılları arasında cereyan etmektedir. Bunun nedeni Hıristiyan nüfusun ilçeyi daha geç terketmesi, yurt dışı göçlerin merkezi bu dönemde etkilemesi ve ülke içi göçlerin köylerden önce merkezde yaşanması ile açıklanabilir. 1960-65 dönemindeki tedrici azalışı iç göç koşulları belirlemiştir. Merkez 1970-75 döneminde hızla nüfus toplamıştır ve bu durum aynı dönemde köylerdeki azalışa bağlı olarak ilçenin nüfus çekmesi ile açıklanabilir. Bu dönemde

ilçe merkezi Süryani'ler tarafından hızla terkedilmiştir. 1980 ve sonraki dönem için ise İdil ilçe merkezi göçleri için söylenebilecek tek şey "ilçenin iki kapılı bir geçiş yeri haline geldiği"dir. Aşağıdaki tablo, İdil köyleri ve merkez nüfuslarının aynı dönemler için çeşitli karşılaştırmalarını vermektedir:

Tablo 1: İdil İlçe Merkezi ve Köylerin Yıllar İtibariyle Gelişimi

1- Sayı 2- Önceki yıla göre artış hızları

	KÖYLER		İLÇE MERKEZİ		TOPLAM
	1	2	1	2	
1940	11916		1674		13573
1945	10925	-0.91	1344	0.84	12269
1950	11953	10.93	1081	-0.85	13034
1955	13530	11.32	1165	10.77	14695
1960	19265	14.22	1694	14.54	20959
1965	23023 (1)	11.95	2109	9.40	25132(2)
1970	25718	11.17	2624(3)	12.44	28324
1975	27287	10.67	4862	18.50	32149
1980	30072	11.02	6202	12.76	36274
1985	31398	10.04	8465(4)	13.63	39863(5)
1990	31159	-0.94	12905(6)	15.23	44064(7)
1997	33198(8)	10.65	12591(9)	-0.97	46149

Kaynak : DİE Nüfus İstatistikleri, Mardin ve Şırnak İl Yıllıkları.

- 1 DİE rakamlarında 23076'dır.
- 2 DİE rakamlarında 25176'dır.
- 3 Bu sayı DPT Kalkınmada Öncelikli Yörelere Başkanlığı raporunda 2883 olarak verilmiştir. (Bkz. DPT Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi, 1982, c.II).
- 4 1985 Seçim Kayıtlarında ve İdil Yılığında bu sayı 10570'dir.
- 5 1985 seçim kayıtlarında bu sayı 41968'dir.
- 6 İdil Nüfus Müd. tarafından bu sayı önce 12227 olarak, sonra 12988 olarak bildirilmiştir.
- 7 Bu sayı İlçe Nüfus kayıtlarında 40715'dir. Seçmen kütüklerinde 44413'tür.
- 8 İdil İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü (MEM) tarafından öğretmenlere yaptırılan köy sayımlarından.
- 9 Belediye Nümeretaj bürosu kayıtları bu sayıyı 11850, İlçe Nüfus tespit ekipleri de 11841 olarak vermektedir. Her iki durumda da İlçe'de görevli askeri birlikler ve kamu lojmanları sakinlerinin yer almadığı görülmüştür. Bu nedenle 750 kişilik bu grup da sayıya dahil edilmmiştir.

2. İdil Merkez ve Köylerde Ortalama Yıllık Artışlar

İdil, 1985-1990 döneminde köylerden hızla nüfus çekmiş, 1985'ten sonra da hızla göç vermeye başlamıştır. Bu durum İdil merkezini, 'yerleşik halkı olamayan' bir ilçe konumuna getirmiştir. Tüm Güney-Doğu Bölgesi' ile karşılaştırıldığında 1980-1985 döneminde ilçenin yıllık artış oranı % 48.54'dir. 1985-1990 döneminde Şırnak için ilçe ve köylerin nüfus değişimlerinde daha farklı sonuçlar vardır. İlçe merkezlerinde % 107.29 artış, köylerde - % 8.5'lik azalış dikkati çekmektedir (DİE, 1995, Sıra No: 334) (10). Bu durum kaba doğum oranları da dikkate alınarak şöyle yorumlanabilir: İdil, tüm Güney-Doğu Anadolu Bölgesi ilçelerinden daha yüksek oranda göç vermektedir. Ancak Şırnak ilinin diğer ilçeleriyle kıyaslandığında ise daha düşük göç oranı görülmektedir. Tüm Şırnak için verilen göçün alınan göçe oranı - %25, verilen nüfusun toplam il nüfusuna oranı ise % 65-76'dır(11). İdil'de benzer bir hızla dolup boşalma olgusunun yaşandığı, ancak genel rakamlardan, bunun Şırnak'ın diğer ilçelerine göre alt sınırlara yakın olduğu söylenebilir.

Tablo 2: İdil Merkez ve Köylerde Ortalama Yıllık Artışlar

	1965-1985 %	1985-1990 %	1985-1997 %
İdil-merkez	24	69	-0.9
Köyler	32	-0.64	-0.02

II- İDARİ YAPI VE İDARİ BÖLÜNMELE, YATAY VE DİKEY GÖÇLER

İdil 1927'de bucak, 1937'de ilçe statüsüne geçmiş ve 1937'den 1990'a dek Mardin'in ilçesi olmuştur. 1990'dan itibaren ise Şırnak iline bağlı ilçe konumundadır. 1937'de Midyat'a bağlı Haberli ve Nusaybin'e bağlı Oyali bucakları ve köyleri İdil ilçe nüfusu içine alınmış; 1990'da ise bucak ve nahiyelerin kalkmasıyla İdil, merkez belediye ve Karalar belediyesi ile bunlara bağlı köylerden müteşekkil hale gelmiştir. Şu anda 66(12) köy ve

- 10 Şırnak toplam yıllık artış hızı 1990 için %38.98'dir. DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı: 7.
- 11 DİE Nüfus İstatistikleri, 1990; Ayrıca bkz. Gökçe, 1996:252. Gökçe, Siirt ve Şırnak'ta il merkezindeki artışın terör kaynaklı olduğuna değinir.
- 12 Şırnak 1996 İl Yılığında köy sayısı, boşalmış köyler hariç, 63'tür. İdil, Beldeler Dergisi, 1983'te toplam köy sayısı 71 olarak verilmiştir. (bkz. Beldeler Dergisi, İdil sayısı, 1983, s: 6). İdil MEM tarafından 1997'de öğrenci sayısını saptamak amacıyla yapılan çalışmada ise toplam köy sayısı- bazı mezralar da dahil edilerek 70 çıkmaktadır. Köy eski adları için 1996'da hazırlanan listede toplam -yine bazı mezralar da dahil- 72 köy ve köy altı yerleşim bildirilmektedir. 20 Ekim 1985 tarihli genel nüfus sayımlarında bu sayı 67 köy ve 25 mezra, 1990 genel Nüfus Sayımında ise 66 köy ve 25 mezra olarak bildirilmiştir.

mezralarıyla beraber toplam 90 yerleşim birimi ile İdil, Şırnak ilinin en fazla idari bölünmeye sahip ilçesi konumundadır(13).

Köy ve köy altı yerleşim birimlerinin sayılarındaki karmaşanın nedenini idari, kişisel, dini, siyasi veya ekonomik nedenlerle köylerin zaman içinde a)boşalması, b)boşaltılması, c)yeniden yerleşime açılması, d)yeniden yerleştirme, e)zamanla alt gruplara bölünme vb. hareketlerle açıklanabilir. İdari yeniden yapılanmaya örnek olarak Beğendi, Belen, Çukurdere, Bostanlı ve Yanılmaz köylerinin 1989'da Dargeçit ilçesine bağlanmasını; ekonomik nedenlere örnek olarak Ozan köyünün boşalması ve 1980'den sonra da Kozluca vb. köylerin yoğun göç veriş; kişisel veya aşiret çatışmaları örneği olarak köy altı bir yerleşimi Babet ve Yalaz'ı, din kökenli boşalmalar için Süryani yerleştiği olan Sari ve Yezidi yerleştiği Mağara köyleri; siyasi nedenlere örnek olarak da Peçenek (1987), Yayla, Işık, Çukurlu, Kayı, Basak, Hendek, Kasrok, Yuvalı, Kuyulu, Danir ve Çukurlu (1989 sonrası) köyleri sayılabilir(14).

İdil'in pek çok köyü'nün eski Süryani yerleştiği olduğu bilinmektedir (Andrews, 1989:161,205)(15). Özellikle Midyat sınırına yakın köylerde Süryanilerin 1914'den itibaren başlayan dikey göçlerinin ivmesi 1945'lerde artmış, 1970'den sonra ise toplu göçler halini almıştır. İdil merkezinin 1938'de 750 hane olduğu ve nüfusun memur aileleri dışında 1960'a kadar tamamen Süryani olduğu, 1970'de ise 400 hane Süryani kaldığı ve 1970'den itibaren hızlı Müslüman akını ve nihayet 1978 seçimlerini takiben İdil merkezine göçer aşiretlerin yerleştirilmesi ile birlikte Müslüman ağırlığı kazandığı bilinmektedir. Bugün İdil merkezde kiliseye bağlı 8 hanede 31 Süryani, Öğündük köyü'nde 50-55 hane ve Haberli'de ise 20-21 hane Süryani nüfus kalmıştır. Yezidi yerleştiği olup 1985'de 64 hane olarak bildirilen Mağara köyü ise, 1990 nüfus sayımında neredeyse tamamen boşalmış görünmektedir.

13 1990 nüfus sayımına göre Beytüşebap'ın 26 (nüfus: 22049), Cizre'nin 25 (nüfus: 63626), Güçlükonak'ın 28 (nüfus: 12878), Silopi'nin 35 (nüfus: 46946) ve Uludere'nin 17 (nüfus: 24929) köyü vardır.

14 Son hesaplara göre 76 köy ve köy-altı yerleştiği vardır.

15 Andrews, 1989:161, 205. Andrews eski Süryani yerleştiği olarak İdil merkez de dahil 7 köy bildirmiştir: İdil merkez (120 hane), Üçok (birkaç hane), Haberli (60 hane), Öğündük (118 aile), Sarıköy (15 hane) ve Uçarlı (5 hane). Ancak gördüğümüz köylerden pek çoğu köylerinin eski Süryani yerleştiği olduğunu bildirdiler (Pınarbaşı, Deştedari, Ortaköy vb.). Andrews da 1968'de Türkiye'deki toplam Süryani nüfusun 50000 olduğunu belirtir ve bunların 15000 kadarının Mardin-Midyat dolayında (Tür'Abdin) olduğunu söyler, bkz. Andrews, 1989:161-62.

İKİNCİ KISIM: SOSYAL VE EKONOMİK YAPI ANALİZLERİ I-YÖNTEM VE TEKNİKLER

İdil odaklı bu çalışma için 19 köy ve ilçe merkezi araştırma alanı olarak seçilmiştir. Köylerin seçilme kriterleri ve bu kriterlere göre seçilen köyler şunlardır:

- a) Son on yılda hızlı göç verme ve/veya göç çekme özelliğine sahip olma (Karalar, Dirsekli, Haberli, Öğündük),
- b) İlçe merkezine üç kademeli uzaklık (Üçok, Oymak, Pınarbaşı, Bozkır, Duru, Kozluca, Oyalı, Karalar, Harbak),
- c) Dağ veya ova köyü olma (Bozkır, Güzelova, Çığır, Ortaköy, Duru),
- d) Genel geçim kaynakları (Bozkır, Deştedara, Dumanlı, Karalar, Duru, Ortaköy, Çığır, Özbek),
- e) Farklı aşiret mensubiyeti (Üçok, Deştedara, Kozluca, Harbak, Çığır, Ortaköy, Tepeköy, Dumanlı, Dirsekli, Bozkır, Haberli, Babet, Karalar, Öğündük),
- f) Aşiret, ağa, ahali ve karma aşiretler köyü olma (Deştedara, Haberli, Karalar, Kozluca),
- g) Seyyid köyü olup/olmama (Ortaköy),
- h) Eski veya yeni yerleşik olma (Ortaköy, Dirsekli, Harbak, Deştedara),
- ı) Farklı dinlerden olma (Öğündük),
- j) Belediye olup/olmama (Karalar),
- k) Çevre il-ilçelere yakınlık/uzaklık (Kozluca, Dumanlı, Deştedara, Pınarbaşı),
- l) Ana yollara yakınlık (Pınarbaşı, Ortaköy, Çığır, Dumanlı, Bozkır, Harbak, Karalar),
- m) Alt-yapı problemlerinin üç kademeli ağırlığı (Tepeköy, Dumanlı, Karalar, Üçok, Kozluca, Pınarbaşı),
- n) Çevre köyler için çeşitli açılardan merkez oluşturma (Karalar, Oyalı).

İlçe merkezi için yapılan çalışmalar şu başlıklarla özetlenebilir: Odak grup toplantısı; ilçe sakinleri ile görüşmeler, ilçedeki siyasi parti liderleri

ve doğal liderlerle yapılan görüşmeler, çeşitli meslek gruplarıyla (esnaf, tüccar, hizmetler sektörü) yapılan görüşmeler, ilçeye eski ve yeni yerleşiklerle yapılan görüşmeler, Süryani nüfus ile yapılan görüşmeler, yerli devlet memurları ile yapılan görüşmeler, dışardan gelen devlet görevlileriyle yapılan görüşmeler; askeri ve diğer güvenlik güçleriyle yapılan görüşmeler, gençlerle ve kadınlarla yapılan görüşmeler. Görüşmelerde veri toplama araçları olarak gözlem, derinlemesine mülakat ve odak grup teknikleri kullanılmıştır.

II- SOSYAL YAPI

1) Temel Sosyo-Ekonomik Göstergeler

1990 yılının sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında, İdil 828 (toplam 858 ilçede) ve 1997 yılında ise 742. sırayı almıştır. Sıralamaya göre İdil'in sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksi - 1.19875'tir (GAP, 1997:19; DİE,1997: 95,131)(16). İdil'in demografik ve sosyal yapısı 'yoksul kırsal alan dinamikleri' ile tanımlanabilir. Bu yapıyı destekleyen ekonomi ise geleneksel tarımsal geçim kaynaklarının rant-spekülasyon, ticaret ve hizmet sektörleri ile içiçe geçmesi ile oluşmuş bir eklemlenme süreciyle açıklanabilir.

a) Sosyal Göstergeler:

km ² 'ye düşen nüfus:	İdil	37.58
	Şırnak	37.97 (17)
	GAP Bölgesi	71.8 (18)
	Türkiye	72. (19)
Kentleşme oranı:	İdil	%30
	Şırnak	%59
	GAP Bölgesi	%55.6 (20)
	Türkiye	%59.0
Hh. ortalamaları:	İdil merkez	7.35
	Köyler	9.11
	Gap Bölgesi	6.79
	Türkiye	5.0

16 Bkz. GAP-Şırnak, 1997, s: 19; DİE-Coğrafi Bölge Ayrımında..., 1997: 95, 131.

17 1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996: 62.

18 1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996: 62.

19 1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996: 62.

20 1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996: 62.

H. Neşe Özgen

2 evlilik oranı:		%9
3 evlilik oranı:		% 0.3
5+ çocuk sahibi aileler:		% 61.97
8+çocuk sahibi aileler:		% 28.98
İlk evlenme yaşı:	merkez:	15-17 (kız) 17-19 (erkek)
	köyler:	13-15 (kız) 17-19(erkek)
Eğitim:		
Eğitimsiz nüfus:	Kadın:	% 73
	Erkek:	% 36
Toplam eğitilmiş oranı:	İdil	% 45
	GAP Bölgesi	%60.4 (21)
	Türkiye	%80.5
Toplam eğitimsiz oranı:	İdil	% 55 (22)
	GAP Bölgesi	%39.6 (23)
	Türkiye	%19.5
Sağlık:		
Hekim başına düşen (24)	İdil	9200
Hasta sayısı: 1994	Şırnak	2441
	Türkiye	950

b) Ekonomik Göstergeler:

İlçede başlıca geçim kaynakları, dağ köylerinde hayvancılık ve ormancılık, kısmen tarım işçiliği biçimindeki mevsimlik-geçici işçilik; ova köylerinde tarım, sınır ticaretinde kamyon sahipliği ve/veya şoförlük vb. ticaret ve alt gelir gruplarında geçici işçilik; merkez içinde ise geçici işçilik, ticaret, küçük çapta esnafılık, nakliyat, devletle ilgili işkolları, küçük zenaat atölyeleri ve sınırlı bir grup için hayvancılıktır.

i-Tarım ve Hayvancılık:

Bu konuda yapılmış çeşitli çalışmalar Bölgedeki topraklı ve toprak-sız aile oranlarının dağılımını şöyle vermektedirler:

21 1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996:62.

22 Buradaki oranlar "okur-yazarlık" oranlarıdır. DİE, Nüfus İstatistikleri, 1990.

23 1990 için. bkz. Mutlu, S. 1996:62.

24 DİE İstatistiklerle Türkiye, 1996.

Tablo 3: Mülkiyet

	GAP, 1994a (%)	MUTLU, 1996 (%)	GAP, 1994b (%)
Toprağa sahip köylüler	48.05	59.70	59.70
Topraksız köylüler	51.95	43.00	40.30

Tablo 4: Toprak Dağılımı (25)

1-25 Dekar	26-51 Dekar	52-100 Dekar	101-200 Dekar	201-500 Dekar	501 + Dekar
52.7	15.7	14.3	10.4	4.8	2.0

Toplam nüfusun %70'ini istihdam eden tarımın toplam katma değere katkısı %45 civarındadır (Türkiye için % 42.4). İdil'de tarım ürünleri içinde ilk sırayı buğday ve arpa almaktadır. Toplam tarım üretimi içinde tahılların yeri 2/3 oranındadır. Ancak verimlilik son derece düşüktür. Türkiye genelinde 2173kg/ha olan buğday verimliliği ilçe genelinde 1000kg/ha'a düşmektedir. Bu oran dağ köylerinde 500-800kg/ha'a kadar inmekte, ova köylerinde 1000kg/ha'a ancak ulaşabilmektedir (26).

Tablo 5: İdil'in Arazi ve Tarımsal Ürün Dağılımı

Cinsi	Ekim Alanı (ha)	Verim Alanı (tahmini) (ha)
Buğday	20 000	50 000
Arpa	3 000	5 500
Mercimek	5 000	6 000
Nohut	1 800	1 900

Toplam arazi varlığı : 878 884 dekar
Mera varlığı : 340 622 dekar
Ekilebilir arazi : 472 672 dekar
Sulanabilir arazi : 5 670 dekardır.

Ekilebilir arazinin taşlık ve engebeli yapısının yanısıra, verimi etkileyen en önemli faktörlerden birisi de parçalı arazi mülkiyetidir. Köylerde

25 GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması, 1994; bu sayılar sırasıyla 50 dönümden az %27.7, 51-100 dönüm arası %11.6, 101-200 dönüm arası %9.8 ve 201-500 dönüm arası %7.4, 501 dönüm üzeri de %3.3.

26 Bkz. Şırnak İl Yıllığı, 1996:165; GAP Bölgesi'nde tarıma elverişli arazi %45, çayır ve meralar %31 ve orman arazisi ise %20 iken bu oranlar Türkiye için sırasıyla %37, %28 ve %30'dur. Bkz. GAP-Şırnak..., 1997: 8.

toprak mülkiyeti ve tapu ile tescili son derece eksik ve karmaşıktır(27). Ancak toprak mülkiyetini kabaca 'bir kişiye, bir aileye veya bir sülaleye ait köyler' şeklinde yorumlamamak gereklidir. Zira:

- Köylerde topraksızlık- az ve orta topraklılık ve büyük miktar arazi sahibi olma birarada görülmektedir.
- Köy yerleşimini 'birden fazla kişiye-aileye-sülaleye ait mülkiyet', köy-altı yerleşimi ise 'tek kişinin-ailenin-sülalenin mülkiyeti' biçiminde genelleştirmek mümkün değildir. Her iki grupta da tüm öğeler birarada görülebilmektedir.
- Tüm toprak kullanımının tek kişiye ait olduğu köylerden sözedildiğinde, bu durumu 'mülkiyet veya zilyedliği bir tek ailede olan araziler' olarak yorumlamak gerekmektedir.
- Bilinen anlamda 'ağalık' yapısından ziyade aşiret liderliği sözkonusudur ve toprak mülkiyeti denetiminin de 'kişi', 'aile', 'sülale' vb. kavramlardan ayrı olarak yorumlanması gerekmektedir. Daha sonra aşiret yapısı ve aşiretler konusunda değinilecek olan bu hususa şimdilik girilmeyecektir. Ancak gidilen köylerin sadece 2'sinde (yaklaşık %10.5'inde) eski feodalite geleneği olan 1/10'dan (veya 2/5) sözedilmekteydi (28) .

ii- Gelir Dağılımı ve Gelir Hesapları:

Çeşitli gruplar açısından yıllık ortalama gelir şöyledir: (Türkiye Ortalaması: 2978\$-Şırnak İl ortalaması 972 \$-(DİE, 1996) (29)

Devlet memuriyeti (Koruculuk-orta düzey memur vb.)	: 1300-2300	\$
Geçici tarım işçiliği	: 500-2200	\$
Geçici işçilik	: 500-970	\$
Hayvancılık	: 1000-2000	\$
Şöförlük, küçük esnaf, zanaatkar	: 2000-2600	\$
Ticaret- orta ve büyük esnaf gelirleri	: 2500-32000	\$
Kamyon sahipliği	: 9000-40000	\$

27 Burada kız çocuğun mülkiyet hakkının olmaması nedeniyle mirastan mahrumiyetinden; boşalmış köylerin yeniden ekime açılmasına ve yeni yerleştirilen göçer aşiretlerin toprak mülkiyetlerine kadar her türlü dinamik, toprak mülkiyet yapısını karmaşıktırlandırmaktadır.

28 Nikitin Kürt Aşiretlerinde feodal baskınlığa örnek olarak aşireti birkaç sınıfa ayırır; örneğin Gulam neredeyse köleliğe yakın bir durumu ifade etmektedir. Nikitin, soylular, çalışanlar ve reaya şeklinde üçe ayrılan aşiret üyeleri arasında 16.yy. da İngiltere'deki feodaliteye benzer bir 'suhre-serf' ilişkisi kurmaya çalışmıştır (Nikitin, 1991:221-225). Bu kısmen indirgemeci yaklaşıma Bruinessen fedoaliteyi sorgulayarak karşı çıkar. Bu çalışmada hem feodalitenin kültürel göstergelerine hem de ekonomik bağlayıcılığına çok az kanıt bulunabilmiştir. Örneğin feodalite göstergelerinden birisi olan angarya geleneği bugün 'suhre' denilen bir çeşit köy imecesine dönüşmüştür.

29 DİE, 1996, Henahalkı Tüketim Harcamaları Anketi.

1997'de Habur sınırına çalışan İdil kayıtlı 2684 adet kamyon ve TIR'ın olduğu bildirilmiştir. Ancak bu sayının 3000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ticaret ve hizmetler sektöründe Habur sınır kapısı ticaret ve nakliyatı çok önemli bir yer tutmaktadır. Son 3 yıl içinde tarım mülkiyetinin servetinin % 40 oranında paraya çevrildiğini ve bu paranın nakliyat ile ticaretin alanlarına yöneldiği görülmektedir. Üretimde halâ tarım ve hayvancılığın ön sıralarda olmasına rağmen, gelirin ticaret ve nakliyata kayışı, ilçeye kısmen de olsa nakit canlılığı kazandırmıştır. Ancak bunun bir sonucu olarak rant ve spekülasyondaki artış, gelirin yeniden üretime dönüşmesine engel olmakta, gelir genellikle tüketime yöneltilmektedir. Bu konu sorunlar ve çözüm önerilerinde yeniden ele alınıp değerlendirilecektir.

Yukarıdaki gözlem ve veriler ışığında ilçe genelinde hanehalkı ana gelirinin türlerine göre dağılımı tahmini olarak şöyledir:

Tablo 6: Gelir Dağılımı

	İdil	Türkiye
Maaş ve ücret	50.5	23.7
Tarım-hayvancılık	43.4	42.4
Ticaret ve hizmetler	6.1	14.4

Tablo 7: İdil'de Gelirin Nüfusa Oranı ve Türkiye Karşılaştırması

Gelir Dilimi (İdil)	500-900 (topraksız, geçici işçi ve tarım işçisi)	1000-2000 (Hayvancı, küçük tarım)	2200-2500 (Orta tarım, zanaat, küçükesnaf, memur)	2600-5000 (Şoför, orta esnaf)	6000-10000 (Büyük arazi, büyük esnaf, rant)	11000+ (Nakliyat, ticaret, toprak rantı)
Nüfusa Oranı%	35	20	35	5	3	2
Gelir Dilimi (Türkiye)	En alt % 20	Ortanın altı % 20	Orta % 20	Ortanın üstü % 20	Üst % 10	Üstün üstü % 10
Gelir \$ (Türkiye)	800-1400	1500-2000	2100-3000	3100-4500	4800-22000	22000+

Rakamlar tahmini olmakla beraber, gelir dağılımındaki kırılmalar için bir bilgi verebilir. Ayrıca bu konuya da ilerleyen sayfalarda tekrar değinilecektir.

3) Gelenekler-Geleneksel Yapılar

Zaman içerisinde kademeli olarak göçerliğin yerleşikliğe dönüşmesinin yanı sıra, süreç içinde gelişen hızlı göç hareketleri, tüm Güney-

Doğu'da olduğu gibi, ilçede de geleneksel yapıda çözümlere yol açmıştır. 1980'den itibaren iki göçer aşiretin yerleşikliğe geçirilmesi (Kıçan ve Düdeyan'lar), bazı yarı göçerlerin sürekli yerleşikliğe geçirilmeleri (Soran'lar ve Hessinan'ların bir kısmı) tam göçer konumun bozulmasına yol açmıştır. Köylerden göç zorunlu ve/veya gönüllü kategorisinde, ekonomik ve/veya siyasal amaçlı dikey ve yatay göçlerdir. Tüm ilçe çapında ve ayrıca bir ucu Mersin-Adana-Diyarbakır-İzmir ve İstanbul'a oradan da yurt dışına uzanan göçün ilçeye etkileri büyüktür. Göç ve daha sonra da rant ve tüketim ekonomisi ile tanışma, ilçenin önce ekonomik hayatını değiştirmiş ve sonra da geleneklerinde kırılmalara yol açmıştır.

a) Adetler -Töreler ve Çatışma Odakları

i- İtibar-İtibarın Ölçütleri

Yörede hürmet ve saygı sistemi karmaşıktır. Aşiret liderine, prestiji yüksek kişilere ve topluluğun önde gelenlerine yakın olmak kırsal yerleşim içinde saygınlığı artıran bir durumdur. Yine aynı şekilde devletle iş görüyor olmak, devlet kapısında bir biçimde tanınmak, cesaret ve kimi zaman dikbaşlı olmak da saygıyı pekiştirmektedir. Soy-sop belirliliği yani köklü bir aileden geliyor olmak, eskiden olduğu gibi bugün de saygıyı artırmaktadır. Son zamanlarda giderek 'para kazanıyor olmak' -ve hatta Türkiye'nin 'yeni' değerlerinden birisi olarak da- ne yolla olursa olsun kazanıyor olmak, saygıyı artıran bir unsur haline gelmiştir. Benzer olarak tüm erkeksi öğeler de (ataklık, cesaret, namusuna sahip çıkmak, iyi silah kullanmak vb.) saygınlığı pekiştirmektedir.

ii- Çatışma Odakları-Çatışmanın Çözümü

Gerek İdil merkezde gerekse köylerde çatışma nedenleri ve çatışmanın çözümlenmesi, geleneksel ile yeninin bir eklemlenmesidir. Çatışma nedenleri köylerde ormanlık alanın seçimi, su kaynakları, mezranın paylaşılması veya ekim alanları vb. arazi anlaşmazlıkları ve kız kaçırma, yani 'namus' kavramı ile özetlenebilecek anlaşmazlıklar iken, İdil içinde daha çok siyasi görünümlere bürünmektedir. Burada dikkat edilecek nokta, anlaşmazlıkların çözümünün ne yollarla yapıldığı ve hangi dönemlerde ne kadar sıklıkla adalet mekanizmasına başvurulduğudur. Son 10 yıllık adliye kayıtları, toplam suç kayıtları belli oranlarda sabit kalırken, bazı meselelerin çözümlenmesinde adliyeye başvurmalarda değişimler olduğunu göstermiştir.

Tablo 8: 1988-1997 Arasında Çatışmaların Çözümlemede Adliye Başvurama Oranları

Suçun Çeşidi	1988	1990	1992	1994	1995	1996	1997 (ilk altı ay için)
Namus davaları-1	73	39	10	23	33	25	17
Mali suçlar-2	49	17	1	3	6	11	4
Zorlayıcı fiil-3	45	20	4	13	24	31	27
Yaralama-Öldürme-4	21	7	46	30	8	10	1
Tedbirsizlik-5	84	54	100	148	67	59	25
Trafik ile ilgili suçlar-6	52	23	9	8	11	14	9
Siyasi suçlar-7	8	17	117	122	65	44	14

- 1- Kız kaçırma-kızlık bozma
- 2- Hırsızlık-dolandırıcılık
- 3- Meskene tecavüz-hakaret-gasp-yol kesme-tehdit
- 5- Tedbirsizlik ve dikkatsizlik sonucu ölüm ve yaralama sebebiyet-silah taşıma kanununa muhalefet
- 6- Trafik suçları
- 7- Yardım-yataklık-izinsiz bildiri-toplantı ve gösteri kanununa muhalefet-yasak yayın- sabotaj-yola patlayıcı madde yerleştirmek vb.

Tablo bize, çeşitli dönemlerde hangi tür suçların ne yolla halledildiğine ilişkin ortalama bir fikir verebilir. Burada ortak nokta 1990'a kadar hemen her tür suçun -siyasiler ve yaralama öldürme suçları hariç- çözüme ulaştırılmasında mahkemeye gidildiği yönündedir. 1990-95 yılları arasındaki tedrici azalma, suç sayısındaki azalma olduğu anlamına gelmemelidir. Aksine, örneğin, tedbirsizlik sonucu ölüm ve yaralamaya sebebiyet, siyasi suçlar ve adam öldürme fiilleri gibi kamu davasını da gerektiren suçların sayıları, bu dönemde suç sayısında azalma olmadığını göstermektedir. Ancak özellikle namus davaları, zorlayıcı fiil vb. suçların kayıtlarındaki görece azalma, bu tür meselelerin halledilmesinde informal ve geleneksel uzlaştırma öğelerinin devreye girdiğinin bir göstergesi sayılabilir. İlginç olan trafik ve mali suçların da bu dönemde geleneksel olarak halledilmiş olmasıdır. İdil'de çatışma-uzlaşma noktalarının informal yapı olduğu söylenebilir.

Burada vurgulanması gereken bir diğer nokta; son dönemlerde eski kan davalarının yerini, günümüzde siyasi parti çekişmelerine bırakıyor gözükmesidir. Kan davaları, kökeni genellikle eskilere dayanan iktidar çekişmeleridir. Ancak özellikle son dönemlerde kan davasına bağlı çatışmalar, siyasi parti çekişmeleri ve anlaşmazlıkları ile örtüşmekte; olayın

tarihine bakıldığında bu görünürdeki siyasi meselenin eski iktidar ve namus kavgalarının bir devamı olduğu görülmektedir. Böylece yeni bir çatışma odağı eski ile birleşmekte ve yeniymiş gibi bir görünüm arz etmektedir(30).

b) Aşiret Geleneği ve Kökenleri

İdil ve köylerinde toplam 20 aşiret tespit edilmiştir: Hessinan, Domana (Dumana-Domani), Meman, Alikan (Alika), Aluva, Ömerkan, Harunan, Kıçan, Düdeyran, Hamika, Salihan, Davudian, Arabian, Botuka, Soran, Durikan (Dorika-Dorukan), Harunmama, Dermemika, Hasanaka ve Keran aşiretleri.

Burada 'aşiret' ve 'aşiretçilik'ten söz ederken 'göçer Kürt kabileleri' romantizminden uzaklaşmak gereklidir. İdil'de mevcut 20 aşiretin sadece iki tanesi göçer-köçer kategorisinde değerlendirilmektedir (Kıçan ve Düdeyran'lar). Geri kalan aşiretlerin tamamı kendilerini dümani-demani-demanen (yerleşik) adı ile tanımlamaktadırlar. Yerleşiklik ve göçer olma dağ ve ova köyü olmakla da tam olarak örtüşmez. Aynı şekilde aşiret mensubiyeti sadece Kürt-Müslüman olmakla özdeş de değildir. Yezidi ve Süryaniler'de de aşiret mensubiyeti vardır. Örneğin Süryani yerleşliği olan Öğündük köyü Domana aşiretinden; şimdi boşalmış olan Yezidilere ait Mağara köyü ise Salihan aşiretindedir. Öte yandan şimdi boşalmış olan eski Süryani yerleşliği Sari köyü de Salihan aşiretine mensuptur.

Aşiret örüntüsü aşiret, aşiret-altı, sülale ve aile (familya) gibi farklı alt bölünmeleri de taşır (Nikitin, 1991:215-219) (31). Örneğin göçer aşiretler bir üst yapılanma içinde öbeklenirler: Şilit ve Çıhsor kolları (Gökalp, 1992: 29) (32). Şilit'ler kendi aralarında üçe ayrılırlar: Kıçan-Keçan, Tayan ve Batuvanlar. Ağaları Osman Ağa'dır ve her aşiretin alt aşiret ağası-lider(ler)i de ayrı ve bendin içindeki itibarı farklıdır. Bunlardan sadece Kıçanlar İdil içi ve yöresinde mevcuttur, Tayanlar Cizre'de, Batuvanlar ise Şırnak ve Cizre'dedirler. Çıhsorlar da 4'e ayrılır: Düdeyranlar, Davudianlar, Sorhan'lar ve Atmani'ler. Ağaları Mirza Ağa'dır, yine her aşiretin kendi lider(ler)i vardır. Ancak tüm bu bildirgeler içinde alt yapılanmalar

30 Benzer bir örtüşme din-mezhep kavgası görünümü ile geçmişte örneğin Yezidi'lerle çıkan çeşitli anlaşmazlıklarda görülmektedir. Özellikle Yezidi nüfusa yönelik geçmişteki dinsel izolasyon-küçümseme ve şiddet gösterilerinin altında, genellikle aşiretler arasındaki toprak-namus meselelerinin yattığı görülmektedir.

31 Nikitin farklı olarak, aşireti akrabalık bağlarının genişlemesi sonucu ortaya çıkan siyasi bir bend olarak tanımlar (Nikitin, 1991: 215-219).

32 Gökalp bunları bend olarak adlandırır ve siyasi bir fırka addeder. (Gökalp, 1992:29). Şilitler, bugünkü toplam nüfuslarının 8-9 bin aile olduğunu; Çıhsorlar da 12 bin aileden müteşekkil olduklarını iddia etmektedirler.

ve üst birliklerin mensubiyetinde, Z. Gökalp'in çalışması ile bir farklılık vardır:

Çalışmada ortaya çıkan		Ziya Gökalp'in bulguları	
Şilitletler	Çıhsorlar	Şilitletler (33)	Çıhsorlar
Kıçan (34)	Düdeyran (35)	Keçan	Düdeyran
Batuvan	Atmani	Bat(u)van	Miran
Tayan	Miran	Tayyan	Müseraşa (Müsireşan)
Müseraşa	Sorhan	Hırkan	Davudian

Bunların dışında tüm diğer aşiretler kendilerini Dümani (yerleşik) olarak adlandırmaktadırlar. Yine 'Dübendi' denilen ve ayrıca bir bende mensubiyet olarak adlandırılan, 'taraf olma/ 'yan tutma' ile eşdeğer bir değer taşıyan bir diğer mensubiyet(36)de Haverki ve Dekşuri münasebetidir (Gökalp, 1992: 31; Von Bruinessen, 1992:126-131).

Bir köyün içinde, baskın olanlar hariç, birden fazla aşiret olabileceği gibi; aynı aşirete mensup birden fazla köy de vakidir. Aşiret geleneği içinde insan sayısı, 'gücün' en önemli göstergesidir. Bu yüzden tüm aşiretler kendi üyelerini kalabalık göstermeye çalışırlar. Örneğin Hessinanlar İdil içinde en güçlü aşiret olduklarını; Kıçanlar ise asıl gücün kendilerinde olduğunu; Düdeyranlar İdil içinde olmasa da dış mensupları sayesinde en örgütlü ve güçlü kendilerinin olduğunu; Arabianlar da yörenin en büyük aşireti olduklarını(37) belirtmekte-dirler.

'Aşiret mensubu olmak' ne demektir? Kişiler 'kimsin, kimlerdensin' sorusuna hemen ve daima aşiret adı ile cevap vermektedirler(38). Bu, kimi zaman akrabalık yakınlığı ile kimi zaman da destek sisteminin salt köy sınırları içinde kalmasıyla ifade edilmektedir. Gerçek şudur ki, aşirete mensup olmak çoğunlukla -hatta neredeyse hiç- maddi kazanç sağlama-

33 Von Bruinessen'de Şillet adı ile anılırlar.

34 Bir yaşlının verdiği bilgiye göre Müseraşa aslında Kıçanların bir alt koludur, bir diğer yaşlı da Kıçanların üç oğuldan sürmüş üç ayrı alt-aşireti olduğunu söyledi: Kıçan Hessinan (Hasan'dan), Kıçan Ömeran (Ömer'den) ve Kıçan Şemsa (Şems'den).

35 Düdeyranlardan bir yaşlı Atmani ve Davudianların Düdeyranın bir alt kolu olduğunu ileri sürdü. Nitekim bugünlerde Atmanilerin asıl yerleşimi olan Elcani-Arzaneh köyü siyasi parti çekişmesi görünümümlü bir aşiret kavgasına da sahnedir.

36 Bu bendleri Gökalp ayrıntılı tarif eder, Gökalp, 1992:31; ayrıca Bruinessen de Haverki aşiretinin 24 aşiretli -bazıları Süryani ve Yezidi de olan- büyük bir konfederasyon olduğundan bahseder. 1860'larda Haco Ağa ile beliren bu siyasi-aşiri örgütlenme günümüzde de varlığını sürdürüyor. Bkz. Bruinessen, 1992:126-131.

37 Arabian aşireti Haverki-Dekşuri ayrımına ilişkin söyleyende geçen ağanın kendi ağaları Ali-ü Ramo'nun oğlu Abdül-kerim Zalim olduğunu söylemektedirler.

38 Burada aşiret-altı mensubiyeti de görülmektedir; örneğin Deyra aşiretinden olmak, Domanaların bir aşiret-altı koluna mensubiyet gösterir ve bu ayrıştırma genellikle dede-babanın veya dedenin adını söylemeye kadar gider.

maktadır. Aşiretin kendisinin sosyal bir destek oluşunun, bir korunma alanı oluşunun dışında; aynı aşiretten olma her zaman aynı maddi ilişkiler zinciri içinde yer almak anlamına gelmemektedir (39). Örneğin aynı aşirete mensup olma, daha verimli toprağı daha ucuza kiralama, diğerlerine oranla daha yüksek ücretle çalışma ya da birlikte iş yapmada kendi aşiret üyelerine daha ayrıcalıklı davranma ve benzeri anlamlara gelmemektedir. Ortak kamyon alma ya da ilçe merkezine münibüs çalıştırmada aşiret mensubiyetinden ziyade; ailede yakınlık derecesi, akrabalık ve giderek daha sıklıkla ticari çıkarlar gözetilmektedir.

Öte yandan aşiret ağalığı-liderliği de, Çukurova, Söke vb. yerlerden farklı bir konuma sahiptir. Buradaki ağalık öncelikle toprak mülkiyeti ile sayılan yerlerdeki ağalık biçimi ile birebir örtüşmemektedir (40). Aşiretin liderliği daha çok "devlet kapısında söz dinletebilme", "siyasi bir gücü olabilme" ve "hak aramada güç gösterebilme" üzerine kuruludur. Burada anahtar sözcük güçtür. Aynı köyden hatta aynı aşiretten olup da farklı ailelere veya aşiret altı gruplara mensup olan ve bir problemde birbiriyle çatışan ailelerin yanısıra; örneğin Haverki'lere mensup olduğu için veya Şilit olduğundan farklı aşiret gruplarının aynı çatı altında toplanması da mümkün olabilmektedir(41). Bir köyün aşiret mensuplarının bir diğer aşiretin mensupları ile bir olup, kendi aşiretlerinden olanların topraklarına el koydukları, bazen de az bir para ile zorla işledikleri de görülmüştür. Ya da örneğin Süryani yerleştiği olan Domana aşiretinden Ögündük köyü, kimi zaman yine Domana olan Dumanlı veya Dorikan olan Güzelova tarafından tehdit edilebilmektedir.

39 Örneğin 'Esnaftan alışverişte öncelik gözetir misiniz? Öncelikle kendi aşiretinize mensup esnafı mı tercih edersiniz?' sorusuna genellikle, "Akraba ise tabii daha iyi olur ama hangisi ucuzsa ona gideriz" denilmektedir. Belli aşiret mensuplarının kendi aşiret üyelerine ait dükkanlardan alışverişinde geleneksel bir zorunluluk olup olmadığı sorulduğunda ise yanıtlar bu konuda tamamen ticari ilişkilerin öne çıktığını, çatışma ortamlarının çok sıcak olduğu durumlar hariç, bazen kan davalıların dahi karşı dükkanlardan alışveriş ettiğini ortaya çıkarmıştır.

40 Toprağın mülkiyeti veya zilyedliği de yasal olmaktan ziyade zımnidir. "Birden fazla köyü olduğundan" bahsedilen ağalar elbette vardır. Benzer olarak zamanla bazı toprakların ekin dikimini yaparak zilyedliği almış olanlar ve/veya devlet tarafından yer verilerek ve gösterilerek yerleşik hayata geçirilmiş köyler ve topraklar vardır. Mülkiyet genellikle kadastro mülkiyetinden ziyade, bir şekilde (yasal, gayri yasal veya kamu nezdinde meşruiyet kazanmış olmakla ilgilidir.

41 Örneğin Temmuz 1997'de Güzelova köyünde çıkan aşiret çatışması, aslında siyasi parti çekişmesi görünümü olup, eski bir güç dengesinin yeniden gündeme getirilmesidir. Olay Haverkilerin güç gösterisi olarak nitelenebilir. Benzer olarak Ağustos 1997'de Cizre'de bir düğünde çıkan olayda -bir el bombasının patlaması ve çok sayıda ölüm ve yaralanma olayı- aslında Şilit bendine mensup aileler içinde eski kan davasının yeniden gündeme gelmesidir. Şilit aşerası olay üzerine toplanmış ve Kiçanlar kan beldelini ve gerekli sürgün cezasını üstlenmişlerdir.

Aşiret liderliğinde katı bir 'babadan oğula' kuralının da pek fazla işlerliği yoktur. Liderlik doğrudan büyük oğula geçmeyebilir. Ortak ikna ve informal meşruiyet kanalları içinde, aşiret liderliğini ölen ağanın oğullarından bu işe daha uygun olan bir tanesi (42) veya amca çocukları vb. de üstlenebilmektedir (Nikitin, 1991: 183-184). Yine benzer olarak aşiret reisi gücü olduğunca etkisini sürdürebilir. Kendine 'biat' edenlerden yoksun bir aşiret reisi bir hiçtir ve böyle aşiretler zaman içinde çözümlenirler (43).

ÜÇÜNCÜ KISIM: SORUNLAR VE SORUNLARIN ANALİZİ

Bölgesel analizlerde en önemli husus, Bölge sorunlarını tüm ülke sorunlarından ayırmaksızın incelemek, ancak yörenin özel konumunun hangi noktada önem arzettiğini de yakalayabilmektir. Bu çalışmada da İdil'in sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı incelenirken; hem ülke çapında hem de Güney Doğu Anadolu'ya özgü (özel) sorunlar gözönüne alınmış ayrıca İdil'e mahsus oluşumlar da dikkatle izlenmiştir.

Bölgenin sorunları pek çok kaynak ve hatta yetkili kurumlar tarafından sıkça dile getirilmekte, yapılan çalışmalar sorunlara ışık tutmaktadır. Örneğin GAP-UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Programı ve Sosyal Politika hedeflerinde, Bölgenin sorunları şöyle özetlenmektedir (GAP-UNDP, 1997; GAP, 1997):

- Farklı kültürel grupların varlığı ve biraradalığı nedeniyle toplumsal dengenin kurulmasının zorlaşması,
- Geleneksel ve çağdaş öğelerin yanyana ve içiçeliği,
- Hiyerarşik aşiret örgütlenmesinin halâ geçerliliğini koruması, bu nedenle bütünleşme ve bireyselleşme politikalarının başarılı olmaması,
- Nüfusun özellikle kırsal alanda dağınık yerleşim düzeninde olması ve bunun da hizmet götürmede maliyetleri yükseltmesi,
- Bölgede topraksızlığın yaygın olması ve toprak mülkiyetinin dağılımında dengesizlik,

42 Duru Köy'de bir süre devam eden ilginç bir durumdan söz edildi: Aşiret ağasının ölümü ile yerine karısı -ortak kabulle- muhtar olmuş ve oğulları büyüyünceye kadar bu durumu büyük bir başarı ile sürdürmüş. Yine de bu çok yadırganmayacak bir tutumdur. Nikitin benzer durumlardan söz eder ve bu durumu kadının güçlü konumuna örnek gösterir, (Nikitin, 1991:183-184).

43 Buna örnek olarak 1970'e gelindiğinde aşiret reislerinin "etrafında çubuğunu yakacak adamlarının dahi kalmadığından" sözedilmekteydi. Bu dönemde liderler çarşıda yürürken etraflarında hemen hiç adam kalmamış. Kentlerde hızlı göçün yarattığı "Hemşehri Dernekleri"nde Güneydoğuların kendilerini tanıtmak için "...aşiretenim" demelerini; konuştuğumuz kişiler "sadece akrabalık mensubiyetini göstermek için" diyerek yorumlamaktaydılar. Aşiret geleneğinin yeniden canlanması 1970'den sonraya rastlamaktadır (bkz. Doğanay, 1994:14-15).

- Hayvancılığın son yıllarda şartlara bağlı olarak gerilemesi ve ika-me edilememesi,
- Tarım verimindeki düşüklük ve tarım alanlarının etkin kullanıla-maması,
- Hızlı göç verme sonucu göç alan ve veren yerleşim birimlerinde or-taya çıkan denge bozulmaları ve her iki yerdeki değer sistemlerinde bozulmalar,
- Mevsimlik göç nedeniyle insan kaynaklarının geliştirilmesinde sü-reklilik sağlanamaması,
- Çalışma yaşındaki nüfusun bağımlılık oranının yüksek olması, an-cak nüfus dağılımında 0-15 yaş grubundaki yoğunluk nedeniyle hizmetlerin önceliğini bu grubun alması,
- Yüksek işsizlik oranı, kalifiye eleman yokluğu, istihdam sağlayıcı faktörlerin etkin olamaması,
- Yüksek doğum oranı ve aşırı nüfus,
- Temel altyapı hizmetlerindeki yetersizlikler (sağlık, eğitim ve temiz su kaynakları, ulaşım vb.),
- Eğitim ve okullaşma oranındaki düşüklük.

Benzer sonuçlar GAP tarafından yaptırılan çeşitli çalışmalarda da karşımıza çıkmaktadır. İdil'de yapılan odak grup toplantısına katılan köylüler ve İdil'in ileri gelenleri de aynı sorunları dile getirmişlerdir.

Ancak sorun analizi yapılırken dikkat edilmesi gereken husus, gerçek sorunlarla yapısal sürecin yarattığı sonuçların birbirine karıştırılmamasıdır. Örneğin köylüler de, odak grup toplantısında pek çok yapısal sonucu 'sorun' adı altında dile getirmekteydiler (verimlilik azalışı veya işsizlik gibi). Süreç ile gelişen bu sonuçların kendilerinin de birer sorun olduğu doğrudur. Yapısal sorunlarla birleşen bu sonuçların kendisi de birer sorun olarak ortaya çıkmakta ve durum kaotik bir hal almaktadır. Burada asıl önemli olan sorunların sosyolojik analizini yapabilmek yani kökene ine-bilmektir. Bu amaçla alt yapı eksiklikleri, işsizlik, kalifiye eleman yoklu-ğu, eğitimsizlik, göç ve bunun sonuçları gibi, aslında tüm Türkiye için or-tak olan sorunların arka planına bakmak ve yapısal sorunlara ilişkin ger-çek çözüm önerileri geliştirmek gerekmektedir (bkz. Gökçe, 1996: 241-245).

Bölgedeki sorunları üç grupta toplamak mümkündür:

- 1) Genel olarak devlet hizmetleri ve altyapı sorunları (hizmetlerde koordinasyon eksikliği, yetki karmaşası, günlük politika değişik-liği ve sürekliliğin sağlanamaması),

- 2) Sosyal hayatın bütününe ilişkin ekonomik ve sosyal sorunlar (gelir dağılımındaki dengesizlikler, geleneği besleyen ve gelenekle beslenen aşiret yapısı ve 'yoksulluk kültürü'),
- 3) Birey ve bireyle ilgili sorunlar ('mağduriyetin istismarı').

Genel olarak İdil'e verilen hizmetlerdeki aksama, yörenin bütününe ilişkin sorunlardan ayrı değildir. Ancak burada altyapı hizmetlerindeki aksamanın en önemli nedeni hizmetlerdeki yetersizlikten ziyade verilen hizmetin yeterince denetlenememesi ve sürdürülmemesidir. Aslında tüm ülkede de görülen, hizmetlerin bir kez hayata geçirildikten sonra sürekliliğinin sağlanamaması olgusu, Bölge ve İdil içinde de geçerlidir. Örneğin telefon, su yolları, yollar vb. hizmetlerin devamlılığının sağlanamadığı hallerde, hem yatırımlar son derece pahalıya mal olan atıl hizmetler olarak kalmakta, hem de yöre insanının hizmetlere ilişkin güveni sarsılmaktadır.

Buradan hareketle, tüm hizmetler kademesindeki gerek bilgi ve kaynak kullanımında gerek bunların paylaşımında ve gerekse sonuçların izlenmesinde, gerçek bir yetki ve sorumluluk karmaşası yaşandığını da eklemek gerekmektedir. Ayrıca devlet kademelerinin kendi içlerindeki ve halkla koordinasyonlu çalışmaması, kaynakların etkin kullanımını ve uzun soluklu planların gerçekleştirilmesini de engelleyici niteliktedir. Bugün Güney-Doğu Anadolu'ya Türkiye içinde hiç de azımsanmayacak bir kaynak aktarımı olmasına rağmen, hizmetlerin yeterince etkin olamamasının, ayrıca kaynakların geriye dönememesinin nedenlerinden birisi de budur.

Yöre, devlet kademesinde, özellikle sağlık ve eğitimdeki personel için bir "sürgün yeri" olma niteliğindedir; ödenen yüksek ücretlere rağmen bu konuda eleman sıkıntısı çekilmektedir. İdil'deki devlet memurlarını yerliler ve yerli olmayanlar olarak ikiye ayırıp baktığımızda, kalıcı olanın yerliler olduğu görülmektedir. Ancak bu ayrımın arka planında farklı yapılar da belirlemektedir. Yerli olmayan devlet memurları yöre halkına iki farklı biçimde yaklaşmaktadır: Yöreyi sürgün yeri olarak görüp bir an önce ayrılmak isteyenler ve idealist amaçlarla yöreye gelen ve Türkiye'nin neresi olursa olsun hizmet etmeye kararlı olanlar. İlk grubu yüksek ücret vb. ile dahi yörede tutmak mümkün olamamaktadır ve bu grup sürekli dinamizmi nedeniyle hizmetlerdeki aksamaya da neden olmaktadır (44). İkinci grup, kalıcı olmak ve hizmetlerin devamı için çabalamakla birlikte, gerek koor-

44 Burada tüm ülkede varolan "hizmetlerde aksama"nın bir diğer boyutundan da söz etmek gereklidir; altyapı çalışmaları tamamlanmadan açılan sağlık ocakları ya da okulsuz köylere yüksek ücretle öğretmen ve sağlık personeli göndermenin, hizmetlerdeki etkinliği ne kadar artıracığı tartışmaları tüm ülkede zaten süregelmektedir.

dinasyon gerek alt-yapı eksikliği gerekse yörenin kendine özgü bazı tutucu dinamikleri nedeniyle yorulmakta ve verim düşmektedir.

Yörenin yerlisi olan devlet memurları ise geleneksel yapı ile oldukça içiçe geçmiş durumdadırlar. Bu grup devlet hizmetlerinin sürekliliğinde çok önemli bir yeri olan ve yörenin tanıtımı için anahtar rol oynayan bir gruptur. Ancak burada iki farklı sonuç da ortaya çıkmaktadır: Yerli memur ya yöre halkını edindiği mevki ve eğitim nedeniyle küçümsemekte, mevkisini bir güç unsuru haline getirmekte; geleneksel yapı ile devlet hizmetlerinin hem entegrasyonunu sağlamakta ama zaman zaman da kötüye kullanımına yol açabilmekte ya da bunu yapmadığında, yöre halkı tarafından "tarafsız kalmakla", "akrabalarını-ailesini önemsememekle" suçlanarak eski yerel gücünü de yitirebilmektedir.

İkinci olarak İdil'in sosyal ve ekonomik sorunları gündemdedir. Bu cümle ile öncelikle aşiret yapısına indirgenmiş geleneksel yapılar ve sonra da İdil bazında ekonomik yapılar tartışılacaktır.

Bu çalışmada İdil ve köylerinde çoğunluğu İdil dışına taşan 20 aşiret tespit edilmiştir. Aşiret yapısının idari sınırlar dışında cereyan etmesi ve yapının sosyal sistematığı İdil için tüm sosyal alanı belirleyen en önemli gerçeklerden birisidir. Aşiret ve geleneksel özellikleri (alt-aşiretler, aşiret üstü oluşumlar, bendler ve taraf tutma (Haverki ve Dekşuri meselesi vb.) sosyal alandaki güç ilişkileri için bir anahtar niteliği taşımaktadır. Aşiret yapılarının yüzyıllardır aynı kalması şaşırtıcı görünmektedir.

Bu durum aşiret bağları ve mensubiyetinin, aslında mevcut an ve durum için bir güç gösterisi olarak kullanıldığının göstergelerinden birisi sayılabilir. Nitekim aşiretlerin gücünün zayıfladığı yerlerde ve dönemlerde 'bir aşirete mensup olmak' salt akrabalık ve hemşerilik bağını bildirmek olarak işlev görürken; aşiret mensubiyetinin güçlendiği dönemlerde 'mensubiyet'; kavgada taraf olmak, güce eklenmek ve güç için hizmet vermek anlamına gelmektedir. Bu durum geleneksel yapının aşiret ile sınırlı olmadığını ancak aynı zamanda aşiret ile beslenip korunabildiğinin en iyi göstergesidir. Örneğin liderin karizmatik otoritesinin sarsıldığı ya da tamamen kaybedildiği durumlar vardır. Hepsinden öte bütün aşiret mensupları aynı derecede sadık değildirler.

Aslında aşiret mensubiyeti her şeyden önce ortak bir ata ile ilgilidir. Soyun homojenliği, iç evlilikler, ortak davranış ve ekonomik birimler aracılığı ile desteklenir. Fakat ekonomik birlik ve toprak birliği aşiret mensubiyetinde ikincil öneme sahiptir. Aşiret reisi salt politik bir lider değil aynı zamanda ekonomik ayrıcalıkları olan kişidir ve lider bu özelli-

ğini sürdürebilmek için aşiret dışı güçlerle yakın ilişki kurar. Bu durum aşiret liderinin güç ilişkilerini zamanla yeniden ve modern sayılabilecek ögelerle de (parti mensubiyeti, parti liderliği veya siyasilere ilişkiler vb.) desteklemesini ve değişen koşullarda esnek davranabilmesini sağlar. Örneğin İdil'de de 'muhtar'; aynı zamanda toprağın ve gelirin kontrolünü elinde tutan ve aynı zamanda siyasi liderlerle bağlantıyı sağlayan ve aynı zamanda aşiret lideri konumundadır. Tüm güçlerin bu şekilde tek kişi elinde toplanması, bireyciliğin gelişmesini önleyici en önemli etkidir. Her durumda, aşiret mensubu, güç dengeleri içinde ayakta kalabilmek için aşiret mensubiyetini öne çıkarmaya başlar ve bu da liderin gücüne yeni bir katkı anlamına gelir. Von Bruinessen bu durumu "daha basit organize olmuş diğer oluşumlar arasında göreceli olarak daha üst düzeyde örgütlü olanların öne çıkmasıyla" açıklar. Yani aşiretçiliği "kompleks politik yapıların evrimsel gelişimindeki ilk aşama olmaktan çok, bu yapılara tepki olarak ortaya çıkmış sosyal aşamalar" olarak adlandırıyor. Kıray ise çalışmalarında yeni sosyal oluşumları dengeleyici "tampon mekanizmalardan" bahseder (Kıray, 1984).

Bu çalışmada, aşiret yapısı geleneği besleyen ve geleneği yeninin içine taşıyan bir 'birincil tür bağlılık', bir 'güç dayanışması' ve güç 'gösterisi' olarak adlandırılmıştır. Aşiret tarafından beslenen sosyal gelenekler yeni ekonomik oluşumların getirileri ile bütünleşebilmesini, gücün biçimi ve kaynağı ne olursa olsun aşiretin buna yönelmesi ve kapsamı yeteneğine borçludur.

Bu elbette geleneksel yapının aşiret dışı ve daha üst bir konumu olduğu gerçeğini gözden kaçırmak anlamına gelmemektedir. Gelenekler (namus, evlilik adetleri, toprağa ilişkin tutum vb.) aşiretin ötesinde varolan bir yapıdır. Ancak burada göstermek istediğimiz; akrabalık, din, aşiret vb. tüm 'birincil tür bağlılıklar'ın, devlet, ideoloji vb. 'ikincil tür bağlılıkları' (Alavi, 1982) nasıl örtebildikleri ve bütünleşebildiğidir. Burada anahtar kelime 'güç'tür. Gücün göstergeleri zamanla değiştiğinde (toprak miktarı ve kol gücü sayısından giderek ekonomik ve siyasal etkinliğe doğru), bu yeni durum gelenekle uyum sağlayabiliyorsa, aşiret de mevcudiyetini koruyabilmektedir.

Kronik yoksulluk, İdil'de mevcut tüm oluşumlardan ayırt edilemeyecek bir diğer önemli sosyal problemdir. Ancak sosyolojik analizler, yoksulluktan çok daha önemli bir tehdit olarak 'yoksulluk kültürü'ne işaret etmektedir. İdil her ne kadar yoksulluk sıralamalarında 858 ilçe içinde 828. sırayı işgal ediyor da olsa, yoksulluk indeksi kendisine çok yakın olan Orta, Kuzey veya Batı Anadolu ilçelerinin var olduğu da bir gerçektir.

Ancak yoksulluğun var olduğu tüm yörelerde yoksulluk kültürüne rastlanmazken, bazı bölgelerde bu durum özellikle dikkat çekmektedir.

Nedir yoksulluk kültürü? Yoksulluk kültürü (Lewis, 1965), kıt kaynakların bulunduğu yerlerde ortaya çıkan farklı bir sosyal algı, bir yaşam kültürüdür. Ancak tüm kaynakların eşit olarak tabana yayıldığı, sosyal eşitsizliklerin pek hissedilmediği, yani yoksulluğun nispeten eşit paylaşıldığı durumlarda ortaya çıkmamakta; aksine gelir dağılımında dengesizliklerin ve sosyal yapıda kırılmaların yaşandığı, ekonomik ve sosyal olarak en üst ile en alttakiler arasında büyük farkların bulunduğu yer ve zamanlarda görülmektedir. Örneğin Yozgat, Trabzon, Sivas gibi yoksulluğun yaygın olmakla beraber eşit paylaşıldığı; ya da Denizli gibi yoğun göç almakla beraber şehir nüfusunun henüz 'yeni geleni' besleyebildiği; ya da Edirne gibi mevcut yatırımlarda nispeten ortak pay alınan; ya da Çorum gibi ortak kalkınma heyecanının paylaşıldığı; ya da Nevşehir gibi az nüfusun nispeten istikrarlı bir orta-üst gelir sağlayabildiği yerlerde değil de; sosyal ve ekonomik uçurumların yoğun yaşandığı, nüfus ve işgücü dinamiklerinin oynak olduğu ve bir üste geçebilme umudunun kırıldığı yerleşimlerde görülmektedir (İstanbul, Antalya, Diyarbakır veya Güney-Doğu'nun pek çok yerleşimi gibi).

Yoksullukla yoksulluk kültürü arasında çeşitli farklar vardır. Yoksulluk kültürünü başlatıcı öğeler; para ekonomisi, ücretli işçilik ve kâr amacıyla üretim; devamlı ve büyük ölçüde işsizlik; düşük ücretler; sosyal ve politik örgütlenmenin tabana yayılamaması; tek taraflı yerine çift taraflı bir akrabalık sisteminin varlığı(45) ve "kazanamayanın zaten yetersiz ve yeteneksiz olduğuna" (Lewis, 1965) ilişkin genel değer yargısıdır. Görüleceği gibi yoksulluk kültürü ekonomik kırılmalarla başlamakta ancak sosyal değerlerle de beslenmektedir. Yoksulluk kültüründe toplumla bütünleşememe ve bunun getirdiği duygular (öfke, red, isyan, çaresizlik ve eksiklik duygusu) ön plandadır. Tüm sosyal yapılara ve sistemlere güvensizlik belirir ve her alanda örgütsüzlük kendisini gösterir. Kültür yoksulluğu ve yeni değerleri inkar ile birlikte içe kapanma ve red başlar. Aile bağlarında örgütsüzlük, kentsel değerler içinde yer alma isteği ve yer alamamaya tepkiler, kırılma noktalarında belirginleşir. Liderlik dağıktır ve daha çok kahramanlığa bağlı olarak ortaya çıkar. Eksiklik ve yetersizlik duyguları özellikle alt ve üst arasındaki uçurumun belirginleştiği dönemlerde artar.

İdil'deki çalışmaların bulguları arasında, yoksulluk ve kronik yoksul-

45 Örneğin burada, akrabalık ve aşiretlerin birbirini zaman zaman destekleyen, zaman zaman da köstekleyen yapısı gibi.

lukla beraber, 'yoksunluk' ve 'yoksulluk kültürü'nün varlığından sözedebiliriz. Yoksulluk kültürünü 'tamamiyle red', 'içe kapanma' ve 'isyan'dan ayıran en önemli nokta; 'bütünleşme isteği'nin halen var olmasıdır. Örneğin okul ve eğitime büyük bir talep vardır ve İdil halkı için eğitim 'bütünleşme'nin ve iş/meslek sahibi olabilmenin önemli bir yolu olarak görülmektedir. Bölge'deki yoksulluk kültürü 'imrenme'- 'isteme'- 'fakat ulaşamama' ve bu yüzden de 'içe kapanma' ve 'vazgeçme' biçiminde cereyan etmektedir. Bu durum entegrasyonu sağlamada ve yörenin şartlarını düzeltmede, insan faktöründen yararlanmak için önemli bir ipucu olabilir.

Yine bu cümleden hareketle, yoksulluk kültürünü özellikle besleyen ve destekleyen ekonomik yapıları dikkate almakta fayda vardır. Çalışmanın İkinci Kısımında da görüleceği gibi, İdil'de nüfusun % 75'i yıllık 2000\$ ve altında gelire sahipken, toplam % 90'ı ise yıllık 2500\$ ve altında bir miktar kazanmaktadır. Ekonomik olarak en güçlü kesim ise toplam gelirin % 90'ını alan en üst % 5'lik gruptur. Gelir dağılımındaki bu dengesizlik, yoksulluk kültürünün oluşması için en önemli faktördür.

İdil'in önemli bir diğer sorunu da, gelirin hızla dışa kaçmasıdır. Bu nedenle İdil ekonomisi, Batman, Cizre, Nusaybin gibi, Mersin ve Diyarbakır gibi iller hatta ülke bütünüyle birlikte düşünülme zorundadır. Örneğin dağ köyleri gelirlerini Midyat-Mardin tarafına, ova köyleri ise Cizre ve batıda Diyarbakır ve Mersin'e akıtmaktadırlar. Tüketim ekonomisi henüz güçlü değildir ama varolan ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Gelir arttıkça İdil içine yatırımdan-hatta gayrimenkul alımından-ziyade Mersin'de veya İstanbul, İzmir vb. şehirlerde ev ve diğer tür gayrimenkul alınmakta, ya da örneğin ikinci bir kamyon alınarak sınır ticaretine girilmektedir. İdil merkezinde ise, ekonomi köylerin tarımsal desteğinden yoksun kalmaktadır ve aslında kırsal alandan, bu nedenle, çok daha geri durumdadır. Ayrıca köylerde ve ilçe merkezinde tarımsal alanlarda verimli ve etkin kullanımı için yol gösterme, öneri vb.nin olmaması nedeniyle, birikimler genellikle tüketime yönelmektedir. İlçenin görece olarak daha refahlı kesiminin zaten büyük şehirlerde yaşadığı belirtilmekte, bu kesimden hiç bir destek umudu da görülmemektedir.

Bölgede ve kısmen İdil'de gözlenen bir diğer önemli faktör de geleneksel ekonomi ile tüketim ekonomisinin içiçeliğidir. Yani aslında tüm ülkede olan duruma benzer bir 'ekonomik bütünleşme' problemi, yöreyi de etkisi altına almış görünmektedir. Haberleşme kanallarında yayılma ve etkinliğin artışının yanısıra, örneğin Habur ticaretinin varlığı gibi, dünya ticareti ile bir şekilde eklemleme süreci İdil'i ve Bölgeyi etkilemektedir. Bu tür eklemleme ekonomilerde, basit ikili ekonomilerden farklı bir yapı

göze çarpmaktadır. Yani geleneksel ekonomi zaman içinde yerini modern denilebilecek pazar ekonomilerine terketmeyip; aksine geleneksel ekonominin bazı görünümüleri ile beraber yeni bir oluşum belirlemektedir. Bu yeni oluşum ise, içerisinde hem geleneksel olandan yararlanarak işleyen pazar ekonomisi sistemlerini barındıran hem de bunların yapısal sonuçları olarak sosyal formasyonları, duruma uygun olarak dönüştüren yeni bir durumdur (Taylor, 1979). Bu yeni durum, içerisinden geleneksel olan ile yeni olanın ayırt edilebileceği bir 'mozaik' değil, her iki halin içiçe olduğu bir 'hamur'dur artık. Örneğin evlerde, kapalı ekonominin göstergeleri ile tüketim ekonomisi içiçe girmekte ya da eski gelenekler -aşiret bağlılığı, namus vb. kavramlar- yeni ile eklemlenmiş olarak sürdürülebilmektedir.

Bu yeni durumun da bir sonucu olarak Bölge ve kısmen de İdil'de, formel ve legal ekonomilerin yanısıra informal ve illegal ekonominin varlığı gözlenmektedir. Kayıtsız ve yasadışı ekonomi, Bölgedeki tüm gelir hesap ve tahminlerin ötesinde ve üstünde bir yeni akış yaratmaktadır; ve aslında yörenin şu anda mevcut etnisite ve kültürel kimlik problemlerinden çok daha önemli bir sorundur.

İdil, aslında tüm servet, gelir, akar(rant) ve işgücü hesaplarına baktığımızda henüz bu iki ekonomik akıştan çok fazla etkilenmemektedir. Ancak ileride bu tür bir dönüşümün etkisinde kalması muhtemel görünmektedir. Bu haliyle İdil, henüz kırsal görünümünü muhafaza eden, ancak hızla legal ve illegal, formel ve informal ekonomi ile bütünleşme yolunda olan yöreler için, bir örnek olay niteliğini taşımaktadır.

İdil ve Bölgeye özgü üçüncü sorun bireysel düzlemdir. Yukarıda işaret edilen diğer iki sorunun birey üzerindeki yansımaları anlamına gelen bu durum, 'mağduriyetin istismarı' kavramıyla açıklanabilir. Bilgin bu durumu "yoksunluk durumuna gönüllü bir dönüş, kendisine acıyan, acizine, zayıflığına razı, kendini yadsımaktan zevk alan ve yaşamdan geri çekilen insan tipi" (1997:92-93) olarak tanımlamaktadır. Bruckner'a göre modern toplumun iki büyük hastalığı vardır: Çocuksuluk ve kurbanlaşma (victimisation). Bu hastalık kendi edimlerinin sorumluluğunu taşımak istememeye ya da özgürlüğün sakıncalarını yaşamadan sadece kazançlarını tatmak istemeye dayanan bir tarzdır. Bruckner için, kurban ve çocuk rolünün her ikisi de sonsuz bağımsızlık isteyen, ama aynı zamanda bakım ve özen talep eden çağdaş insanın paradokslarıdır. Kurbanlaşma kapitalist cennette hırpalanmış ve şımartılmış yurttaşın, kendini mazlum, ezilmiş halklar modeline göre düşünmesini içerir (Bilgin, 1997: 94).

Aslında tüm toplumlar için düşünülebilecek olan bu yeni ideoloji, 'kisinin kendisini her durumda en önde ve her şeye muktedir görmesi' ge-

rektiğine ilişkin yeni medya imajları ile alabildiğine pompalanmaktadır. Yeni çağda 16-17 yaşındaki her genç, potansiyel bir 'en en' olarak lanse edilirken; 35'inde ise 'zavallı hakkı yenmiş mağdur' konumunda, yeni tüketim oyuncakları ile teselli edilmektedir. Herhangi bir haktan geçmişte mağdur olan her tür grup, hemen mağdur statüsüne girmektedir. Ancak burada asıl olan, mağduriyetten ziyade bu mağduriyetin tazminine yönelik 'istismar'dır (Rahnema, 1994). Modern birey yapılan işlerin sonuçlarını öncelikle kendinde arayan bireydir. Oysa bu yeni birey tipi kendi sorumluluğunu üstlenmekten çok, geçmişin -kimi zaman- gayri yasal da olsa, hatta diğerinin zararına da olsa tazminini talep edebilmektedir. Burada anahtar rol oynayan bir durum da, bu tazminin kesin ve yasal olan yollarla talep edilmemesi; hesaplaşmada karşı tarafa çıkarılan borç yükünün zamana ve böylece artmaya bırakılmasıdır. Net olarak dile getirilmeyen her tür talep zamanla giderek ağırlaşmakta ve sonuçta 'mağdur' her hal ve şartta hem kendisini en ezilmiş ve hem de bu nedenle her tür 'desteğe' hak kazanmış hissetmeye devam edebilmektedir.

Mağduriyetin istismarından söz ederken dikkat edilmesi gereken nokta, bu durumun gerçek ve sosyal temellerinin aşında var olduğudur. Mağdur, geçmişte gerçekten mağdur olmuştur, çeşitli şekillerde mağduriyete uğramıştır. Ancak kırılma noktası, mağduriyetin dile getirilişinin ve tazmin talebinin karşıda bulduğu yankı ile ilgilidir. Bu tür bireysel yansımalarda, 'zayıf olmanın haklı olmak için yeterli' görülmesi halinde, yani bu görüşün bir kez informel olarak sistemden destek bulması halinde 'mağduriyetin istismarı' başlamaktadır.

Yani 'mağduriyetin istismarı' için birkaç halin gerçekleşmesi gerekmektedir:

- Geçmişte gerçek bir mağduriyetin varlığı,
- Bu gerçeğin yanlış bilinçle çarpıtılması, (zayıf olan haklıdır!)
- Mağduriyetin giderilmesi için gerekli olan güçlü demokratik ve sosyal sistemlerin ve kurumların yokluğu veya zamanında harekete geçirilememesi,
- Tüm dünyada küresel çapta desteklenen tüketim ekonomisi ile bireysel bilinçlerin yok edilmesi,
- Kurumların yeterince örgütlü ve yerleşik olmaması yüzünden, bu yeni durumu çeşitli siyasi ve ideolojik irrasyonel kalıplarla örtme girişimi,
- Tüm bunların bir sonucu olarak, bireysel ve grupsal düzlemde mağduriyetin tazminine ilişkin istemlerin somut, gerçekleştirilebilir ve katılımcılığa yönelik olmaktan ziyade; adeta 'zayıf olmayı sürdürme isteği' ile örtülmesi,
- Sonuçta mağduriyetin istismarı durumu ve kurban rolünün seçimi.

Yukarıda bahsedilen bireysel düzlemde 'içe dönme', 'reddetme' veya 'imrenme ama asla ulaşamayacağını düşünme' duygusunun toplumsal bir durum olan 'yoksulluk kültürü'nü ortaya çıkardığını vurgulamıştık. Benzer olarak bireysel düzlemde 'mağduriyetin istismarı' ve 'kurban rolünü oynama' da, toplumsal düzlemde kaotik olarak yoksunluk ve 'yoksulluk kültürü'nü beslemektedir. Bu durum Bölgedeki ekonomik dönüşümlerle birlikte düşünüldüğünde, örneğin neden yatırımlara sahip çıkılmadığını ya da katılımcılık yerine atomize birey tipine doğru gidildiğini açıklayabilir.

Görüleceği gibi sorun salt ekonomik değildir. Ekonomik sorunun önemi elbette yadsınamaz. Ancak tüm bu ekonomik ve sosyal gelişmeler Bölgede farklı bir insan tipinin ve sosyal yapıların gelişmesine yol açmıştır. Ekonomik sorunu çözmek, tümünden sorunu çözmek anlamına gelmemektedir. "Sosyal yapıyı tanımak ve çözümlenmekle; toplumun kuruluşunu, işleyişini, toplum içindeki gruplaşmaları, sınıfları ve özelliklerini anlayabiliriz. Toplumsal yapının temel ögesi olan nüfusun genel niteliklerinin ve etnik yapısının saptanması, kültürel öğelerin ve buna bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal sorunların anlaşılmasını kolaylaştıracaktır" (Gökçe, 1996: 9).

DÖRDÜNCÜ KISIM: ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

İdil'de gerçekleştirilen bu çalışma, kendine benzer yöreler için bir pilot çalışma olma ve çözüm önerileri sunma amacı taşımaktadır. Kanımızca Bölge bir bütün olarak dikkate alınırken her parça ve bunların oluşumu dikkatle izlenmeli; bütüne ilişkin çözüm önerileri geliştirilirken, tüm önerilerin tek tip olmamasına ama aynı zamanda da bütün ile bağdaşık ve uyumlu olmasına dikkat edilmelidir.

Bu yüzden İdil'e özel çözüm önerilerine geçmeden önce, genel olarak izlenmesi gereken stratejinin önemli olduğunu belirtmek gerekir. Bölgenin özel stratejik önemi bir yana, aslında varolan pek çok sorun çeşitli ağırlık biçimleri ile ülke bütünüünün sorunlarıdır. Örneğin hızlı göç nedeniyle yöre nüfusunun %18.97'si Doğu ve Güney Doğu Anadolu dışında yaşamaktadır (Mutlu, 1995:50). Okullaşma oranındaki düşüklük, kadının ikincil konumu, altyapı hizmetlerinde ve bunların sürekliliğindeki aksamalar vb. Türkiye'de pek çok yerleşimin sorunudur. Benzer olarak gelir dağılımındaki dengesizlikler ve bunların sonucu olarak "yoksulluk kültürü" ve "mağduriyetin istismarı" sorunları da Türkiye'de çeşitli yerleşimlerde görülebilmektedir. Tüm bunlar benzer olarak yapısal çözüm önerilerinde dile getirilmektedir. Bölgeye özel alınacak tüm önlemlerde ise kanımızca dikkate alınması gereken hususlar şöylece sıralanabilir:

Görüleceği üzere sorun bütünüyle ekonomik değildir, sorunun sosyal boyutları ekonomi ile içiçe geçmiş durumdadır. Ekonomik sorun bütünüyle tek başına çözümleyici olarak düşünüldüğünde, insan faktörü ihmal edilmekte ve önlemler kısa vadede düşünülen, uzun soluklu olamayan, verimliliği düşük önlemler olarak kalmaktadır. Bu nedenle;

- Öncelikle yöredeki tüm düzenlemelerin bütüncü ve kurumsal düzlemde ve uzun vadeli olarak planlanması gerekmektedir,
- Değişiklikler zaman içine yayılmalı ve zaten çeşitli kırılmalara uğramış olan yörede (hızlı göç, gelir dağılımı vb.) yeni ve hızlı dönüşümler yaratmaktan kaçınılmalıdır (46).
- Tüm yerleşimleri bir örnek olarak ele almaktan ziyade benzer yerleşimler için benzer çözüm yolları geliştirilmelidir. Örneğin her yörenin sosyal dinamiği ve ekonomik olanakları ayrıntılı olarak güncelleştirilmeli ve yeniden değerlendirilmelidir,
- Yörede kalkınma modeli için üretim ve üretime yatırım esas alınmalıdır. Bunun dışındaki tüm gelirler -ticaret, rant, spekülasyon gibi- gerçek birikimi sağlamaktan uzaktır ve tüketim ekonomisinin körüklenmesiyle sonuçlanırlar ve sonuçlanmaktadır,
- Tüm Bölgeler ve yerleşimler ayrı birimler olarak değil, ekonomik ve sosyal olarak etki alanları ile birlikte düşünülmelidir,
- Herhangi bir önlem alınmadan önce, bunun gelecekteki yansımaları dikkatle gözden geçirilmeli ve bütüncü planlamaya uygun olup olmadığı ve ayrıca yöreden alınacak etki ve tepkiler dikkatle hesaplanmalıdır. "Her ne olursa olsun bir varlık göstermek, önce denemek sonra olmazsa vazgeçmek, ya da güncel politikaya uyma amacıyla gereğini yapmak" vb. özetlenebilecek tüm önlemler, geleceğe bir iz bırakmakta; böylece tüm yeni politikalar bir öncekinin iyi ya da hatalı sonuçlarını yüklenmek zorunda kalmaktadırlar. Şehirleşme ile ilgili politikalardan kadının statüsünü yükseltmeye ya da nüfus planlamasına dek uzanan tüm etkinlikler; bireysel olmadıklarını, iyi planlanmış bir bütünün parçaları olduklarının bilincinde olmak zorundadırlar,
- Yörede ekonomik ivmeyi "kendi kaynakları içinden yaratmak" esas alınmalıdır. Yörede bunun için istek ve potansiyel vardır.
- Göç ve göçün sonuçlarına ilişkin yapılan tüm çalışmalar, bir kez göçe karar verenin geriye dönmeyi pek fazla istemediğini göstermektedir. Göç kararı genellikle bir sonuçtur ve gidilen yeni yerle-

46 Bu görüş örneğin yıllar önce Albay Nazmi Sevgen tarafından da dile getirilmiştir; bkz. Harp Akademileri Komutanlığı, 1969'dan akt., Genel Kurmay Belgelerinde..., 1992:41-45.

şimde ileriye dönük tüm umutları da birlikte taşımaktadır. Bu nedenle esas olarak, "geriye döndürmekten" ziyade "yeni göçleri oluşturmamaya yönelik" bir politika esas alınmalıdır.

- Bu tür bir önlemin tek yolu, şimdiye kadar sürdürülen ya da önerilen tarım destekli ve diskalifiye işgücünü işlendirmeye yönelik emek yoğun sanayileşmenin aksine; Bölgede hemen ivme yaratabilecek, başlangıç maliyeti yüksek olsa da, verimliliği yüksek, teknoloji yoğun ve dünya ile bütünleşebilecek türde bir sanayileşme politikası izlenmesidir.

Türkiye aslında diğer bölgeler için bu strateji değişikliğine girmiş bulunmaktadır. Bunu gerçekleştirmek için yöre sermayesi ile beraber, kamu desteği ile iç ve dış yatırımların Bölgeye çekilmesi gereklidir. Bu tür sermaye yoğun teknolojiye dayanan yatırımlar, elbette tarımsal-endüstriyi gerçekleştirmeye de yönelik olabilirler (Aruoba, 1988:197-199). Bir yatırımın tarım girdili olması, düşük yoğunlukta sermaye ve işgücü içermesi anlamına gelmez. Aksine dünyada da tarımsal -endüstriye dayalı yatırımlarda teknoloji yoğun yatırımlar artmaktadır. Burada kilit nokta tüm girdi ve çıktıların dünya üretim zinciri içerisinde nerelere dek uzanabileceğini dikkate almaktır.

Yoğun teknoloji kendi ihtiyacı olan her tür kalifiye eleman ve yarı-kalifiye işgücünü Bölgeye çekecektir. Bölge, uluslararası alan ile zaten para akışı, ticaret ve haberleşme yoluyla ilişki içindedir. Önemli olan bu ilişkiyi hızlı bir biçimde ve devlet desteği ile de yatırıma akıtmaktır. Aksi takdirde düşük işgücü->düşük ücret->düşük yaşam standardı->düşük birikim->düşük eğitim->düşük işgücü döngüsü devam ettiği sürece Bölgenin yeterince birikim yapması söz konusu olamaz.

SUMMARY

İdil, a town of Şırnak, with its population of 12591 (46149 including its villages) is located in the border-line of South-Eastern Turkey. It has 90 villages and subvillages. (Mezra) For a decade, its population growth-rate appeared to be 171.2% due to the special conditions of the region.

Rural people of İdil on agricultural incomes are hurt by the mass vertical migration. Töçür center, on the other hand, seemed unable to feed up these nomadic or semi-nomadic groups who suffered from the coercive migration. The whole region, including Şırnak/İdil has been influenced negatively by the "unequal development" conditions.

The only way, to cope with the popular misconception presented in the Region as the "culture of poverty" particularly in the process of reconstructing the SE Anatolia, is to analyze each social formation in itself, considering all kinds of regional conditions - negative or positive- from the whole to the component parts. İdil tends to be one of these component parts and displays an enormous potential for being a pilot town in the Region during the next ten years.

The present research aimed to examine the regional problems under three headings:

- (1) problems concerning civic services and infrastructures (i.e., lack of coordination

among the services, confusion in the authorities, instability within daily politics, and inability to provide sufficient maintenance);

(2) social and economic problems of everyday life (gaps/breaks between income levels, the structure of the tribes (aşiret) that feeds and is harboured by traditions, and the "culture of poverty");

problems concerning individuals (exploitation of the victimisation).

KAYNAKÇA:

- ALAVI, H. (1982) "The Structure of Peripheral Capitalism", **Introduction to the Sociology of Developing Societies**, (eds. H.Alavi and T. Shanin), London: MacMillan Press.
- ANDREWS, P. A. (1989) **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**, Weisbaden.
- ARFA, H VE BOİS, T. (der.) (1991), **Kürtler Üzerine**, Ankara: Öz-Ge Yay.
- ARUOBA, Ç. (1988) "Tarımda Teknolojinin Değişmesinin Gelir Dağılımına Etkisi", **Türkiye'de Tarımsal Yapılar: 1923-2000**, (der. Ş.Pamuk ve Z.Toprak), Ankara: Yurt Yay.
- BEŞİKÇİ, İ. (1992) **Doğu Anadolu'nun Düzeni**, Ankara: Yurt Yay.
- BİLGİN, N. (1997) "Kurban veya Mağdur Psikolojisi", **iç Siyaset ve İnsan**, İstanbul: Bağlam Yay.
- BİLGİN, N. (1997)"Mağdur Cemaatler Oyunu", **iç Siyaset ve İnsan**, İstanbul: Bağlam Yay.
- BEDİRKAN, Celadet Ali (Herekol Azizan) (1997) **Kürt Sorunu Üzerine**, (Çev. Taylan Doğan), İstanbul: Avesta Yay.
- ÇELİK, M., (1996) **Ortadoğu Mozaïği, Süryaniler-Nasturiler**, Fırat Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay., Sayı: IV.
- DOĞANAY, F. (1994) **Sosyo-Kültürel Dönüşme Sürecinde Harran Ovası ve GAP Uygulaması**, Ankara: DPT Yay.
- ERGİL, D. (1995) **Doğu Sorunu- Teşhisler ve Tespitler**, TOBB Özel Araştırma Raporu, Stratejik Araştırmalar Dizisi, No:1.
- FINKEL, A. ve SİRMAN, N. (eds), (1990) **Turkish State and Turkish Society**, NewYork: Routledge.
- Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyamları**, (1992), İstanbul: Kaynak Yay.
- GÖKALP, Z. (1992) **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, İstanbul: Sosyal Yay.
- GÖKÇE, B. (1996) **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Ankara: Savaş Yay.
- GÜNEL, Aziz, (1970) **Türk Süryaniler Tarihi**, İstanbul: Oya Matb.
- HALL, A. (1988) "Community Participation and Development Policy: A Sociological Perspective", in **Development Policies: Sociological**

- Perspectives**, (eds. A.Hall and J.Midgley), Manchester: Manchester University Press.
- KIRAY, M. (1984) **Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**, İstanbul: İletişim Yay.
- KİRİŞÇİ, K. ve WINROW, G.M. (1997) **Kürt Sorunu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- LEWIS, O. (1965) **İşte Hayat**, İstanbul: E Yay.
- LONG, N. (1988) "Sociological Perspectives on Agrarian Development and State Intervention", in **Development Policies: Sociological Perspectives**, (eds. A.Hall and J.Midgley), Manchester: Manchester University Press.
- MUTLU, S. (1995) "Population of Turkey by Ethnic Groups and Provinces", **New Perspectives on Turkey**, 12, Spring: 33-60.
- MUTLU, S. (1996) "The Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey: Its Context, Objectives and Prospects", **ORIENT**, 37 March. No:1: 58-96.
- NİKİTİN, B. (1991), **Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme, C.1 ve 2**, İstanbul: Deng Yay.
- RAHNEMA, M. (1994), "Poverty", in **The Development Dictionary**, (ed. W. Sachs). London: Zed Books.
- ŞEREFHAN, (1990), **Şerefname**, (çev. M.Emin Bozarslan), İstanbul: Hasat Yay.
- TAYLOR, G. (1979) **From Modernization to Modes of Production**, London: MacMillan Press.
- TÜRKDOĞAN, O. (1995) **Güneydoğu Kimliği; Aşiret- Kültür ve İnsan**, Bolu: Türk Ocağı Yay.
- Von BRUINSEN, M. (1992) **Ağa, Şeyh, Devlet**, İstanbul: Öz-ge Yay.
- Von BRUINSEN, M. (1995) **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İstanbul: İletişim.
- YALÇIN-HECKMANN, L. (1990) "Kurdish Tribal Organization and Local Political Processes", in **Turkish State and Turkish Society**, (eds. A.Finkel and N. Sirman), NewYork: Routledge.

İSTATİSTİKLER- DOKÜMANLAR:

- Beldeler Dergisi, İdil Sayısı, 1983.
- DİE, İstatistiklerle Türkiye, 1996.
- DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1996.
- DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, 1991.
- DİE, 1991 Genel Tarım Sayımı, 1993.
- DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1995.

- DİE, Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 1996.
- DİE, Coğrafi Bölge Ayırımında İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Gruplarının ve Gelişmişlik Seviyelerinin Belirlenmesi, 1997.
- DPT, Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi, (1982), c.II
- GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması, (1993), TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.
- GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, (1994), Sosyoloji Derneği.
- GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması, (1994), ODTÜ Sosyoloji Bölümü.
- GAP-UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Programı, (1997).
- GAP-21. Yüzyılda Kadın ve GAP, (1997).
- GAP-Sosyal Politika Hedefleri, (1997).
- GAP-Sanayileşme Stratejisi, (1997).
- GAP-Şırnak Sosyo-Ekonomik Profili, (1997), GAP İlleri Sosyo-Ekonomik Profilleri.
- GAP-EKA Ekonomik Kalkınma Ajansı Model Etüdü, Nihai Rapor, 1991.
- Şırnak, 73, 1990 Genel Nüfus Sayımı, DİE.
- Şırnak- İl Yıllığı, (1991).
- 1996 Yılında Şırnak, ŞİRGEV Yay., No:1.
- ŞİRGEV:Kuruluşundan Bugüne, 1995-1997, ŞİRGEV Yay., No: 2.